

Nr 45.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående lindring i villkoren för kraftleverans från Hjältorps ström i Fritsla socken av Älvsborgs län; given Stockholms slott den 9 februari 1940.

Kungl. Maj:t vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över jordbruksärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla det förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

GUSTAF.

A. Pehrsson-Bramstorp.

Utdrag av protokollet över jordbruksärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 9 februari 1940.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena GÜNTHER, statsråden PEHRSSON-BRAMSTORP, WESTMAN, WIGFORSS, MÖLLER, SKÖLD, QUENSEL, ERIKSSON, BERGQUIST, BAGGE, ANDERSSON, DOMÖ.

Chefen för jordbruksdepartementet, statsrådet Pehrsson-Bramstorp, anför:

Enligt beslut av 1918 års lagtima riksdag (prop. nr 376, p. 5; R. skr. nr 376) medgavs, att den till förra militiebostället $\frac{5}{8}$ mantal Hjältorp nr 1 Västergården i Fritsla socken av Älvsborgs län hörande vattenkraften i Hjältorps ström jämte det å handlingarna bifogad karta utmärkta utmål om 1,161 hektar finge försäljas till Ignar Andén mot en köpeskillning, som skulle utgå efter ty i gällande lag om expropriation vore föreskrivet och till beloppet på Andéns bekostnad bestämmas av tre gode män, dock att köpeskillningen för vattenkraften, däri icke inräknat lösen för utmålet, icke finge bestämmas till lägre belopp än 31,000 kronor. Vidare stadgades såsom villkor för försäljningen bland annat, att köparen eller hans rättsinnehavare

skulle vara skyldiga att vid kraftstation i Hjältorps ström kostnadsfritt tillhandahålla innehavaren av förenämnda hemman elektrisk kraft till belopp, motsvarande 20 hästkrafter på turbinaxel. Till säkerhet härför skulle inteckning lämnas i den försålda fastigheten.

Genom köpehandling den 11 oktober 1918 försålde sedermera Kungl. Maj:t och kronan till Andén den till nämnda fastighet hörande vattenkraften jämte utmål för 38,000 kronor. I köpehandlingen upptogs det i riksdagens beslut omförmälda villkoret rörande kostnadsfri leverans av elektrisk ström. Genom beslut den 3 februari 1919 förklarades ansökning om inteckning i utmålet till säkerhet för rätt till elektrisk kraft vilande.

I skrivelse den 17 september 1936 har Andén hemställt, att Kungl. Maj:t ville bemyndiga domänstyrelsen förklara, att köpeavtalets villkor om skyldighet för Andén att tillhandahålla elektrisk kraft till belopp av 20 hästkrafter på turbinaxel skulle vara uppfyllt, därest Andén eller hans rättsinnehavare kostnadsfritt levererade elektrisk kraft efter 60 kilowattimmar per år och hektar åkerjord av bostället.

Till stöd för sin hemställan har Andén anfört, att det vore av vikt för honom att villkoret rörande kostnadsfri leverans av elektrisk ström förtydligades. Villkoret hade på sin tid tillkommit i anledning av ett av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen i försäljningsärendet avgivet utlåtande. I detta hade styrelsen förklarat, att mot priset å vattenkraften, 31,000 kronor, vore intet att erinra. Men då det vore av värde att ha fri tillgång till för bostället erforderlig kraft hade det syntts styrelsen lämpligt, att kraft reserverades för vad som kunde erfordras till boställets förseende med belysning och kraft för jordbruksändamål. Härför hade styrelsen ansett icke behövas mer än högst 20 hästkrafter, räknat på turbinaxel. Denna maximeffekt motsvarades enligt vad styrelsen vidare uttalat av en medeleffekt av under 5 hästkrafter och spelade således för köparen mycket liten roll. I enlighet med detta yttrande hade i köpebrevet intagits bestämmelser angående leveransen av elektrisk kraft. Sistberörda uppgifter och framhållanden i väg- och vattenbyggnadsstyrelsens utlåtande hade föranlett köpets avslutande. Andén hade genom utlåtandet blivit övertygad, att kraftleveransen endast skulle avse boställets jordbruk. För Andén gällde nu att få medeleffekten för år fastställd, enär det kunde befaras, att om icke någon bestämmelse funnes därom, boställsinnehavaren använde kraften till andra ändamål än till boställets belysning och jordbruk. Han kunde såsom förhållandet vore med den nuvarande arrendatorn ha bostället i sambruk med angränsande egendom och använda kraften för dess behov. Vidare kunde han använda kraften till försäljning eller till uppvärmning. Detta kunde ej kontrolleras av vattenfallsinnehavaren. Erfarenheten visade att den av Andén föreslagna kraftmängden 60 kilowattimmar per år och hektar vore rikligt tillmätt för boställets behov. Jordbruket omfattade cirka 22 hektar. Den nuvarande arrendatorn, som under åren 1928—1934 icke haft fri elektrisk kraft, hade under dessa sju år betalat för 682 kilowattimmar och sålunda använt cirka 31 kilowattimmar per år och hektar.

Yttranden ha efter remiss avgivits av domänstyrelsen den 19 mars och den 20 oktober 1937 samt den 27 oktober 1938, av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen den 7 juni 1937 samt av vattenfallsstyrelsen den 2 mars 1938.

Vid vattenfallsstyrelsens yttrande fanns fogat en den 7 februari 1938 dagtecknad promemoria rörande värdet av den kostnadsfria elektriska kraften. I anledning av myndigheternas yttranden har Andén avgivit ett flertal skrivelser i ärendet.

Domänstyrelsen har i sitt yttrande den 19 mars 1937 avstyrkt bifall till Andéns framställning. Styrelsen har därvid såsom skäl åberopat bland annat, att styrelsen icke ansåge, att kraftleveransen skulle vara avsedd allenast för boställets jordbruk. Skulle såsom Andén gjort gällande leveransen endast avse att tillfredsställa boställets behov av elektrisk kraft för jordbruksändamål, vore i allt fall enligt domänstyrelsens mening den av Andén föreslagna kraftkvantiteten icke tillräcklig, om man toge i betraktande det behov av kraft som genom en ytterligare framtida elektrifiering av jordbruket kunde bli behöflig. Domänstyrelsen har förmenat, att innehållet i det av Andén åberopade utlåtande, som avgivits av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen i samband med försäljningsärendets avgörande, icke kunde anses utgöra grunden för Kungl. Maj:ts och riksdagens beslut. Detta grundade sig däremot på ett av domänstyrelsen avgivet förslag, däri icke upptagits något direktiv rörande kraftens användning. Enligt domänstyrelsens mening kunde därför icke göras gällande, att köpevillkoren skulle kunna tolkas annorledes än efter ordalagen. Styrelsen har vidare anfört, att, därest Kungl. Maj:t emellertid av billighetsskäl skulle finna sig böra tillmötesgå Andéns framställning, styrelsen icke ville motsätta sig detta. Enligt styrelsens mening borde vid sådan ändring föreskrivas, att kraftleveransen skulle avse boställets behov. En dylik mera allmänt hållen bestämning inrymde möjlighet för boställshavaren att använda kraften för mera skilda ändamål. Styrelsen har däremot ej kunnat biträda Andéns yrkande om fixering av kraftbeloppet. Den av honom föreslagna kraftkvantiteten motsvarade allenast 0.2 hästkrafter på turbinaxel. Enligt styrelsens mening borde den nuvarande maximibestämmelsen ej ändras.

Väg- och vattenbyggnadsstyrelsen har å sin sida ansett, att Andén haft grundad anledning antaga att köpet skedde på de av styrelsen förordade villkoren med hänsyn till den formulering föredragande departementschefen givit sitt anförande vid tillstyrkande av propositionen angående försäljningen. På grund härav har väg- och vattenbyggnadsstyrelsen ansett skäl tala för att ifrågavarande köpevillkor lindras. Enligt styrelsens mening bör kraftleveransen avse vad som kan erfordras till boställets förseende med belysning och kraft för jordbruksändamål, dock högst en energimängd motsvarande en medeffekt under året av fem hästkrafter och uttagen med maximalt 20 hästkrafter, allt räknat på turbinaxel.

Andén har därefter i skrivelse den 5 juli 1937 — efter att ha redogjort för vissa mellan honom och domänstyrelsen drivna förlikningsförhandlingar under vilka enligt Andéns uppgift styrelsen skulle intagit en mera tillmötesgående hållning än i sitt utlåtande — förklarat, att han icke hade annan erinran mot väg- och vattenbyggnadsstyrelsens uttalande angående ändring i villkoret för kraftleveransen än att styrelsen själv i sitt utlåtande vid

försäljningsfrågans behandling ansett, att medeleffekten skulle komma under fem hästkrafter. Andén har vidare understrukt, att om en närmare precisering ej skedde, kontroll mot missbruk vore omöjlig.

Vattenfallsstyrelsen har anfört i huvudsak följande:

En tolkning av ordalagen av köpebrevets avfattning giver otvivelaktigt vid handen, att den leveransskyldighet, som åligger Andén intill den angivna maximieffekten, gäller utan begränsning vare sig i fråga om energimängd eller användningsområde. Trots detta torde det dock icke vara uteslutet, att Andén kan hava fog för sitt yrkande om en lindring i sina förpliktelser. Visserligen synes det icke heller gärna möjligt att fastslå, att det av Kungl. Maj:t och riksdagen fattade beslutet i försäljningsfrågan, mot de otvetydiga ordalagen, rätteligen skulle hava inneburet, att den begränsning i leveransskyldigheten, som väg- och vattenbyggnadsstyrelsen under ärendets förberedande handläggning föreslagit, skulle lända till efterrättelse. Men detta torde icke heller vara oundgängligen nödvändigt för att åt köpebrevet kunna giva en annan tolkning. Är nämligen villkorets innehåll sådant, att det icke rimligen kan hava varit någondera kontrahentens mening, att det skolat gälla enligt ordalagen, måste en möjlighet förefinnas för Andén att erhålla en sådan ändring av villkoret, att detta kommer att motsvara, vad som skäligen kan anses hava varit av kontrahenterna vid avtalets ingående avsett. Dock ligger det naturligtvis i sakens natur, att disproportionen mellan leveransskyldigheten och den kontanta köpeskillingen, å ena, samt värdet av den överlättna vattenrätten, å andra sidan, måste vara så påtaglig, att en verklig viljeöverensstämmelse enligt köpebrevets ordalag måste vara utesluten. Vid ett vägande mot varandra av de å ömse sidor utfästa prestationerna måste därvid givetvis hänsyn tagas till alla de omständigheter, som kunna hava inverkat på köpslutet, icke minst de ekonomiska konjunkturerna vid tiden för köpet.

Enligt vad genom styrelsen verkställd utredning utvisar skulle med en obegränsad leveransskyldighet intill den angivna maximieffekten vederlaget från Andén för den förvärvade vattenrätten uppgå till ett, i förhållande till de vid tiden för köpet gjorda uppskattningarna av dennas värde, nära nog mångdubbelt belopp. Någon förklaringsgrund till att Andén velat underkasta sig en prestationsskyldighet av sådan omfattning kan icke av handlingarna utläsas. Att märka är, att Andén icke kunnat räkna med att kraften blott till mindre del skulle komma att utnyttjas, då ingen begränsning i användningsområdet föreskrivits. Starka skäl synas vid sådant förhållande tala för, att den omfattning, som leveransskyldigheten enligt köpebrevets formella tolkning erhållit, icke varit av någon av kontrahenterna menad eller förutsedd. Man kan då också sätta i fråga, om ej Andén efter hänvändelse till domstol skulle kunna på rättslig väg vinna lindring i sina skyldigheter. Huru långt en domstol därvid skulle kunna tänkas vilja gå, är naturligtvis omöjligt att förutsäga. En begränsning intill vad väg- och vattenbyggnadsstyrelsen i försäljningsärendet föreslagit — med i det förevarande ärendet gjort förtydligande — förefaller dock trolig. En så långt gående begränsning, som Andén anhållit om, synes däremot icke försvarad. Visserligen är det väl ej så riktigt, att en kraftleverans enligt väg- och vattenbyggnadsstyrelsens förslag spelat mycket liten roll, men Andén har dock själv förklarat, att han vid köpets avslutande utgått från, att försäljningen skett på de villkor, väg- och vattenbyggnadsstyrelsen föreslagit. På grund av de begränsade möjligheterna att använda kraften och i betraktande av att Andén därför kunnat förvänta, att rättigheten till kraftuttagning åtminstone icke på avsevärd tid skulle komma att ens tillnärmelsevis helt kunna utnyttjas, förefaller det icke så överraskande, om dessa villkor kunnat av honom godtagas.

Med hänsyn till vad som anförts, finner vattenfallsstyrelsen starka skäl tala för, att Andéns skyldighet att tillhandahålla kraft till bostället lindras, och att begränsningen sker intill vad väg- och vattenbyggnadsstyrelsen föreslagit.

I den i vattenfallsstyrelsens yttrande åberopade utredningen, vilken verkstälts av kraftverksdirektör I. E. Hedenblad, har framhållits bland annat:

Av handlingarna rörande köpets avslutande framgår, att vattenkraften värderades av domänintendenten, länsstyrelsen, vattenfallsstyrelsen och väg- och vattenbyggnadsstyrelsen till 31,000 kronor. Även om vattenfallsstyrelsen och väg- och vattenbyggnadsstyrelsen betecknat detta belopp som ett minimivärde kan detta ej tolkas så, att vattenfallsvärdet skulle vara avsevärt större än 31,000 kronor. Varken domänintendenten, länsstyrelsen eller vattenfallsstyrelsen föreslog, att köparen skulle utöver den kontanta köpeskillingen fullgöra någon kraftleverans för kronoboställets behov. Ett sådant förslag gjordes däremot av väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, varvid detta dock ej motiverades med att vattenfallsvärdet borde sättas till högre belopp än 31,000 kronor utan därmed att det vore av stort värde att för bostället ha fri tillgång till erforderlig kraft. Härvid ansåg väg- och vattenbyggnadsstyrelsen, att detta kraftbehov var av så obetydlig storlek att prestationen för Andén spelade mycket liten roll.

Till en början kan det vara av intresse att se vad kraftleveransen enligt väg- och vattenbyggnadsstyrelsens förslag hade för ekonomisk innebörd för köparen. Styrelsen beräknade kraftbehovet till maximalt 20 turbinhästkrafter och i medeltal under 5 turbinhästkrafter, vilket omräknat till kilowatt och kilowattimmar skulle innebära en kraftleverans om maximalt 13 kilowatt och högst cirka 28,500 kilowattimmar per år. Om Andén icke vore skyldig att leverera ifrågavarande kraftbelopp till kronobostället, hade kraftbeloppet varit tillgängligt för av Andén driven fabriksrörelse. På grund av skyldigheten att fullgöra kraftleveransen till kronobostället fick Andén i stället räkna med att anskaffa motsvarande kraftbelopp för fabriksrörelsen på annat sätt. Härvid skulle Andén dock kunnat åtnöja sig med att anskaffa en maximieffekt av cirka 6 kilowattimmeseffekt, under det att den erforderliga energimängden naturligtvis måste uppgå till samma belopp som skulle levereras till kronobostället. Antar man vidare, att Andén i alla fall skulle inköpt kraft från annat vattenkraftföretag, skulle nyssnämnda kraftbelopp, 6 kilowatt och 28,500 kilowattimmar, 1918 sannolikt kunnat erhållas till en kostnad av 80 à 90 kronor per kilowattår + 2 à 3 öre per kilowattimme. Totala kostnaden skulle alltså blivit 1,050 à 1,400 kronor per år, motsvarande ett kapitalvärde av 21,000 à 28,000 kronor. Det kan emellertid anmärkas, att Andén i stället för att inköpa kraften utifrån kanske varit tvungen producera det erforderliga krafttillskottet med ånga i sin egen ångkraftanläggning. I så fall hade Andén 1918 fått räkna med en väsentligt högre produktionskostnad än den nyssnämnda.

Även om man räknat med att tillskottskraften kunde anskaffas utifrån på förut angivna villkor, innebar sålunda redan väg- och vattenbyggnadsstyrelsens förslag en väsentlig förhöjning av köpeskillingen. Det var visserligen möjligt, att kraften ej under den närmaste tiden skulle komma att utnyttjas av kronobostället mer än till en mindre del, men på grund av att kraften skulle levereras utan kostnader för kronobostället — bortsett från den obetydliga överföringskostnaden — måste man dock räkna med att kraftbeloppet så småningom skulle kunna utnyttjas helt och hållet.

Med den avfattning som köpebrevet slutligen erhållit, nämligen att Andén skulle vara skyldig att kostnadstritt tillhandahålla kronobostället elektrisk

kraft till belopp motsvarande 20 turbinhästkrafter, skulle frikraftens kapitalvärde kunnat uppskattas till 45,000 à 65,000 kronor och köpeskillingen skulle i själva verket ha överstigit det verkliga vattenfallsvärdet med 150 à 200 procent. Genom att i köpebrevet icke finnes någon begränsning av innehavarens av kronobostället rätt att använda kraften till olika ändamål borde man nämligen räknat med att kraften skulle komma att så småningom utnyttjas med cirka 5,000 timmar per år.

Vad Andéns yrkande att frikraften skall begränsas till 60 kilowattimmar per hektar av kronoboställets odlade areal beträffar må följande framhållas. Då den odlade arealen uppgår till 22 hektar, innebär Andéns yrkande att leveransskyldigheten skall begränsas till maximalt 13 kilowatt och 1,320 kilowattimmar per år. Räknat på samma sätt som ovan torde värdet härav 1918 kunnat beräknas till 300 à 500 kronor och kapitalvärdet till 6,000 à 10,000 kronor.

Om man skulle inskränka leveransskyldigheten till enbart jordbrukets inklusive hushållens behov, bör leveransskyldigheten dock ej begränsas hårdare än att kraften blir tillräcklig för de nya ändamål, som genom den allttjämt fortgående utvecklingen på detta område bli aktuella. Att ange någon specifik förbrukningssiffra för det framtida sannolika energibehovet är omöjligt. Den av Andén anförda siffran 60 kilowattimmar per hektar är emellertid redan på sina håll väsentligt överskriden och förbrukningssiffror över 200 kilowattimmar per hektar torde så småningom ej vara osannolika. Det synes även väl motiverat, att leveransskyldigheten göres så stor att den medger användning av elektriska spisar o. d.

Andéns yrkande kan sålunda icke anses tillgodose boställets framtida rimliga behov av kraft, men å andra sidan synes den kraftmängd, som väg- och vattenbyggnadsstyrelsen föreslagit, mer än väl täcka behovet. Denna kraftmängd motsvarar nämligen 1,300 kilowattimmar per hektar.

Andén har sedermera i en den 22 december 1939 dagtecknad skrift hemställt, att leveransskyldigheten preciserades att avse vad som vore erforderligt för boställets belysning och behov av elektrisk kraft för jordbruksändamål i kilowattimmar per år och hektar åkerjord med rättighet till ett uttag av maximalt 20 hästkrafter på turbinaxel, att kilowattimmarnas antal beräknades motsvara ungefärliga behovet av elektrisk ström på den tid, 1918, då köpet likviderades, att elektriska energien uteslutande avsåges till belysning och att elektriska kraften till jordbruksmaskiner gällde uteslutande för boställets jordbruk.

Departements-
chefen.

Av utredningen torde framgå, att starka billighetsskäl tala för en ändring av det ifrågavarande villkoret beträffande leveransskyldigheten av elektrisk kraft. Jag förordar därför, att en dylik ändring medges. Ifråga om den utsträckning, vari lindring i villkoret må ske, kan jag i huvudsak ansluta mig till vad väg- och vattenbyggnadsstyrelsen samt vattenfallsstyrelsen härutinnan förordat. Leveransskyldigheten torde enligt min mening i huvudsak böra begränsas sålunda, att densamma avser högst en energimängd motsvarande en medeffekt under året av fem hästkrafter och uttagen med maximalt tjugo hästkrafter, räknat på turbinaxel. Uppgörelsen härom bör ansluta sig till gängse mätmetoder och debiteringsformer för elektrisk kraft. Avgiftsfritt torde av arrendatorn böra få uttagas ett energibelopp om 29,000

kilowattimmar per år. För de av mig ifrågasatta ändringarna i köpevillkoren erfordras riksdagens samtycke. Därest detta lämnas, torde det därefter få ankomma på Kungl. Maj:t att i huvudsaklig anslutning till vad jag förordat medgiva ändring i avtalsbestämmelserna samt genom domänstyrelsen träffa uppgörelse med vederbörande.

Jag hemställer alltså, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att i huvudsaklig överensstämmelse med vad jag i det föregående anfört medgiva ändring i det i köpehandlingen den 11 oktober 1918 angående försäljning av den till förra militiebostället $\frac{5}{8}$ mantal Hjältorp nr 1 Västergården i Fritsla socken hörande vattenkraften m. m. upptagna villkoret rörande leverans av elektrisk kraft.

Till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan lämnar Hans Maj:t Konungen bifall samt förordnar, att proposition i ärendet av den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar, skall avlåtas till riksdagen.

Ur protokollet:

Richard Jobson.